

ולכן לא פרט אותה הכתוב, כיון שעדיין לא יצאה לאויר העולם, אלא היתה במעי אמה.

בעא מיניה רב חלבו מרב שמואל בר נחמני: כתיב, (בראשית ל, כה) "ויחי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי וגו',

וצריך באור: **מאי שנא כי אתיליד יוסף? מדוע דוקא כשנולד יוסף החליט יעקב לחזור לארץ ישראל?**

אמר ליה, ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף (227), שנאמר "והיה בית יעקב איש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" וגו'.

איתיביה, הא כתיב בספר שמואל (א, ל), גבי מלחמת עמלק, כשפשטו על צקלג, ונהגו את נשי דוד, "ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם". ועמלק הוא מזרעו של עשו, שהרי היה בנו של אליפז, ונמסר ביד דוד שהיה משבט יהודה, ומדוע אמרינן שאינו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף?

אמר ליה, דאקריד נביאי לא אקריד כתובי

כולם ביחד **שבעים** נפש, ואילו **בפרטן** [כשהוא מונה אותם אחד אחד] **אתה מוצא שבעים חסר אחד.** (224)

אמר ליה, תאומה היתה עם דינה, דכתיב "ואת דינה בתו". [המילה "ואת" ריבוי היא, ומלמדת על תאומה נוספת שנולדה שם].

אלא מעתה, ש"ואת" בא לרבות תאומה, האם גם נאמר כי תאומה היתה עם בנימן, דכתיב "ואת בנימין אחיו בן אמו"? (225)

קכג-ב

אמר רבי חייא לאבא חליפא, מרגלית טובה היתה בירי, ואתה מבקש לאברה ממני?

כלומר, יש לי בשאלה זו טעם יקר כמרגלית שלא הייתי רוצה לגלותו, ולכן דחיתך בקש בתחילה.

הכי אמר רבי חמא בר חנינא, מי שהשלימה למנין שבעים, זו יוכבד, שהורתה בדרך, ולידתה בין החומות.

שנאמר, "אשר ילדה אותה ללוי במצרים". לידתה במצרים, ואין הורתה במצרים. (226)

225. בעלמא אמרינן שהיתה תאומה עם כל השבטים. תוספות. ובבאור דבריו, עיין מהרש"א בחידושי אגדות.

226. ברשב"ם משמע שיוכבד נולדה במצרים, ו"בין החומות", הכונה בתוך מצרים.

אך הרא"ם כתב דדוקא נקט בין החומות לומר שהיתה מבאי מצרים. ונולדה טרם כניסתם למצרים ממש. ועיין עוד במהרש"א.

227. הקשה המצפה איתן, הרי במדרש תנחומא (פרשת ויחי) אמר ר"ש בר נחמן עצמו

הרי אין כאן אלא חסד בלבד? ומבאר רש"י (מגילה יג"ב) שהיתה כאן צניעות במסירת הסימנים שלא יתפרסם הדבר שמסר לה סימנים. (ועיין שם ברש"ש).

224. כשהוא מונה אותם בפרשה אחד אחד, נאמר, "כל נפש ששים ושש", הוסף עליהם את יוסף ושני בניו, הרי ששים ותשע.

והנפש החסרה היתה מבני לאה, שהרי בכללן נאמר, "שלשים ושלש", ואילו בפרטן לא נמצאו אלא שלשים ושנים. רשב"ם.

נאמר בתורה, "כי את הבכור בן השנואה יכיר, לתת לו פי שנים ככל אשר ימצא לו", ודרשינן מדכתיב "ימצא לו", שאין הבכור נוטל פי שנים אלא בדבר שמצוי ביד האב בשעת מיתה. אך בדבר הראוי לבא ליד האב לאחר מיתה אינו נוטל פי שנים.

לפנינו יתבאר אלו נכסים נחשבים "ראוי", ואלו "מוחזק".

תנו רבנן בברייתא: הבכור נוטל פי שנים, בזרוע ובלחיים ובקיבה, ובמוקדשין, אם היה אביו כהן⁽¹⁾. ולקמן יבואר.

וכן נוטל פי שנים, בשבח ששבו נכסים מעצמן לאחר מיתת אביהן⁽²⁾.

כיצד [באיזה שבח נוטל פי שנים]?

אם הניח להן אביהן⁽³⁾ פרה מוחכרת [דהיינו שנתנה לאחר שיעבוד בה ויעלה לו מחצית מהריוח], או מושכרת [בסכום קצוב לזמן מסויים], ביד אחרים, ולא היתה ביד האב בשעת מיתה, הבכור נוטל פי שנים בשכר

[מי שלימדך נביאים לא לימדך כתובים].

דכתיב (דברי הימים א, יב, כא), "בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה עדנה (צ"ל "עדנח") ויוזבר וידיעאל ומיכאל ויוזבר ואליהוא וצלתו ראשי האלפים אשר למנשה". ואם כן, כיון שהיו עמו מבני יוסף נמסר עמלק בידו.

מתלב רב יוסף, הלא כתיב (דברי הימים א, ד, מב), "ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי בראשם ויכו את שארית הפלטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה"

הרי נמסר עמלק בידם, אף על פי שלא היו מבני יוסף?

אמר רבה בר שילא: ישעי, מבני מנשה אתי. דכתיב "ובני מנשה חפר וישעי". ולכן נמסר עמלק בידם.

הגמרא להלן, תבאר באלו נכסים הבכור נוטל פי שנים:

פי שנים בשבחה דממילא, כל זמן שלא השתנה שם החפץ. [כגון דיקלא ואלים, המובא להלן]. ועיין עוד כמה שנבאר בזה להלן.

3. ואם היתומים השכירו או החכירו את הפרה, דעת התוספות, דאף בכהאי גוונא בכור נוטל פי שנים. אלא דאתא לאשמעינן, דאפילו שהיתה מושכרת כבר בחיי האב, אינה נחשבת כראוי. אך דעת רבינו יונה, שאינו נוטל פי שנים. ועיין מהרש"א. ולדבריו, הוי כאילו היתומים בנו בתים בקרקע, שאין הבכור נוטל בזה פי שנים.

שאינ עשיו נמסר אלא ביד זרעו של רחל, דהיינו גם מבני בנימין?

1. רשב"ם. ועיין שו"ת רעק"א (מהדו"ק סימן רג) שהסתפק בכך כהנת הנשואה לישראל, שבעלה נוטל זרוע לחים וקיבה בשבילה, האם גם בכה"ג בכור נוטל פי שנים.

2. לקמן יבואר, שברייתא זו היא כדעת רבי. אך לדעת רבנן, אין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו הנכסים אחר מיתת אביהם.

אמנם בקצות החושן (רעח"א) כתב, שלמסקנת הגמרא אף רבנן מודו שהבכור נוטל

הפרה(4).

או במקרה, שהיתה רועה באפר [בשדה שמזונותיה מצויים שם] וילדה, אף על פי שילדה לאחר מות האב, בכור נוטל פי שנים בולד. הואיל ושבח דממילא הוא, חשיב כאילו הוחזק האב מחיים באותו שבח(5).

אבל אם היתומים בנו בתים ונטעו כרמים

בנכסים שהוריש להם אביהם, ואחר כך באו לחלוק, אין הבכור נוטל פי שנים בשבח שהשביחו היתומים. עד כאן הברייתא.

והוינן בה: האי "הזרוע והלחיים והקיבה", היכי דמי?

אי דאתי לידי אבוהון מחיים, פשיטא שהבכור יטול פי שנים, כאשר נכסי האב.

והנה, אם נאמר כדברי הקונטרס הספיקות, שהשוכר משלם מראש עבור קנין השכירת, והוא כמקח, אם כן הדין נותן שעליו לתת את כל הדמים למשכיר, עבור הקנין שקנה בבית קודם ההקדש.

ומוכח לכאורה כדברי רבינו יונה, שהקנין בשכירות הוא עבור ההשתמשות, וכיון שההשתמשות שלאחר ההקדשה שייכת להקדש עליו לשלם להקדש.

אכן דעת הריטב"א שדמי החכירת והשכירות לעולם הם כמלוה, ומשמע, אף על מה שעברו בה לאחר מות האב. ומבואר כדברי הקונטרס הספיקות, שחיוב דמי השכירות כולו חל כבר מחיים.

ועיין עוד בענין זה בקובץ הערות (סימן נג,יא), ובקצות החושן(קכו,יג) ואבני מילואים (כח,מו).

5. יש לדון, במקרה שהפרה נתעברה אחר מות אביהם, האם גם במקרה זה הבכור יטול פי שנים בולד.

דעת תוספות רי"ד, שאם הניחה ריקנית, ונתעברה אחר מותו, אף לדעת רבי אין הבכור נוטל פי שנים בולד. דהוי ראוי גמור.

אך לדעת הריטב"א, אין חילוק לדעת רבי בין נתעברה קודם מותו לנתעברה לאחר מותו, וכל זמן שאין זה שבח שהשביחו היתומים, אלא שבחא דממילא סבר רבי שהבכור נוטל פי שנים.

4. דעת הרשב"ם והתוספות בסוגין, שהברייתא עוסקת בשני ענינים שונים, הא', הניח להם אביהם פרה מוכרת או מושכרת, ובמקרה זה, הנדון לגבי שכר הפרה. והב', היתה רועה באפר וילדה, כאן הנדון לגבי הולד.

אמנם, לדעת רבינו יונה, והרא"ש, הכל מקרה אחד, היתה מוכרת או מושכרת או רועה באפר, וילדה, הבכור נוטל פי שנים בולד.

ויש לדון, האם יש לחלק בין שכר הפרה שנתחייב השוכר עבור מה שעבד בפרה קודם מיתת האב, לשכר הפרה שנתחייב עבור מה שעבד בה לאחר מיתתו.

וכתב רבינו יונה, שהשכירות שהתחייב עבור מה שעבד בחיי אביהם היא כמלוה. ומה שעבד לאחר מות האב הוא שבת.

ונפקא מינא לפי מה שמבואר לקמן, דאיכא מאן דאמר בדעת רבנן שהבכור נוטל פי שנים במלוה, כיון דחשיב כמוחזק.

אבל, בקונטרס הספיקות (כלל ז אות ה) הוכיח ששכירות חפצים הוא כמקח, ומתחייב לשלם מראש על כל זמן השכירות. ולפי דבריו אין לחלק בין דמי השכירות שמחיים, לדמי השכירות שלאחר מיתה. ולא כדברי הרבינו יונה הנ"ל.

ובשיעורי הגר"ש רוזובסקי הוכיח כדברי רבינו יונה, מהגמרא בערכין (כא"א) "המשכיר בית לחבירו והקדישו, הדר בו מעלה שכר להקדש".

אך במתנות כהונה לא זכה האב מחיים בכלום, והוא ראוי?

ומתרצת הגמרא: **הכא במכירי כהונה** [כלומר, אנשי העיר קרוביו ומכיריו של כהן זה, ומזכין לו זיכוי גמור במתנות בהמותיהן מיד שנשחטו קודם שהופרשו מן הבהמה] **עסקינן⁽⁷⁾**, ומדובר בפר דאשתחיט בחיי דאברהון,

ואי דלא אתי לידי אברהון, הלא ראוי הוא, ואין הבכור נוטל פי שנים בראוי בממוחזק⁽⁶⁾?

ואין זה דומה לשבח שהשבחו הנכסים לאחר מיתת אביהם, הנתם, האב היה מוחזק בגוף הנכסים מחיים, וכיון שהושבחו מאליהם, האב נחשב כמוחזק אף בשבת.

אישתחיט בחיי אברהון".
ובקובץ שיעורים (שעא) הוכיח מכאן, ששייך ירושה בדין "מכירי כהונה" גם קודם שחיתה. ויתבאר עוד להלן בדין מכירי כהונה.

7. א. על פי הרשב"ם. ומשמע מדבריו, דכיון שמזכים בליבם לכהן, הוי קנין גמור. וכן כתב בר"י מיגאש, דהוי כנכסי כהן.

ולכן חידוש הגמרא הוא, דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי. אך אילו הורמו המתנות בפועל, פשיטא דחשיב כמוחזק, אף על פי שלא נתנו לכהן את המתנות בידים. (ועיין רש"ש).

ב. אמנם בתוספות מבואר, שדין מכירי כהונה אינו קנין גמור, אלא כמתנה מועטת שאפילו בדברים בעלמא אסור לחזור בו. ואף על פי שאם רצה יכול לחזור בו, מכל מקום כל זמן שלא חזר בו הוי כמוחזק.

ומשמע שאינו קנין גמור, אלא דמכל מקום חשיב כמוחזק מחמת שאסור לחזור בו.

והוכיח מכאן הקצות החושן (רעח, טו), ששייכת ירושת בכורה בדבר שלא זכה בו, אלא שנחשב כמוחזק. ולכן, הנשבע לתת לחברו חפץ, ומת, הבכור נוטל פי שנים.

ועיין שם, דחשיב כמוחזק, כיון שהכהן יכול לתפוס ממנו.

ג. דעת רבינו יונה: דמכירי כהונה הוי תקנת חכמים, ש"עשו את שאינו זוכה כזוכה".

ולפי דבריו, הוי זכיה בגוף מתנות הכהונה.

והרמב"ם (פרק ג מהלכות נחלות הלכה ב) פסק, שהבכור נוטל בה ובולדה פי שנים.

והראב"ד חולק עליו, וסובר שהלכה כרבנן שאין הבכור נוטל פי שנים בולד, כיון דהוי שבח שהשבחו הנכסים אחר מות האב.

ובדעת הרמב"ם, מבאר המגיד משנה, דאף על פי שפסק כדעת רבנן, מכל מקום סבירא ליה שיוודו בולד. כיון דהוי כ"דיקלא ואלים", דהוי שבח גופא. ועיין עוד בקצות החושן (רעח"א).

ובבאור הגר"א (רעח"ד) כתב שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלויה במחלוקתם בהלכות גזילה (פ"א מגניבה הי"א) האם לידה הוי שינוי לגבי גזלה או לא.

ולפי זה, צריך לומר שנתעברה קודם מיתת האב, כיון שעיבור הוי שינוי לכולי עלמא.

6. צריך באור, מדוע נזקקה הגמרא לומר דהוי "ראוי", והלא אם לא זכה האב במתנות הכהונה מחיים אין כאן ירושה כלל?

אכן, בר"י מיגאש גרס, "אי דלא אתי לידי אברהון, אמאי". ולגריסתו, כונת הגמרא להקשות שאין כאן ירושה כלל.

אך בעליות דרבינו יונה כתב, "ויש לומר דהכי קאמר, אפילו אם התנה בעל הבית לתתם לאביהם, ומחמת כך נתנם ליורשים, מכל מקום ראוי הוא.

ואפשר, דהוה ידע המקשה דאיכא לאוקמי במכירי כהונה ומכל מקום ראוי הוא כיון דלא

במוקדשיין [כגון קדשים קלים, הנאכלים לבעלים] שנשחטו בחיי אביו.

ומקשה הגמרא: מדוע נוטל פי שנים, והא לאו דירייה נינהו? ואף על פי שיש לבעלים זכות לאכול מן הקדשים, מכל מקום אין הבשר נחשב כממונם⁽¹⁰⁾, אלא "משלחן

וקסבר "מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמו⁽⁸⁾". ואף על פי שעדיין לא הפרישו את המתנות בפועל, הרי הם כאילו באו לידו, וזכה בהם. ולכן בנו הבכור נוטל פי שנים באותן מתנות.⁽⁹⁾

עוד שנינו בברייתא, שהבכור נוטל פי שנים

ולא מחמת הבטחת הנותן.

והקשו עליו, אם כן כיצד סבר רבינו יונה ששייך דין "מכירי כהונה" אף קודם שחיטה? (כנזכר לעיל, בבאור קושית הגמרא).

ד. רש"י (גיטין ל"א) מפרש, כיון שכל הכהנים יודעים שמתנות הכהונה ינתנו לכהן זה, הרי הם מסלקים את ידיהם ממתנות אלו, וממילא זכה בהן הכהן.

ומבארים האחרונים, כיון שמתנות כהונה הם ממון השבט, הרי כשכל הכהנים מסיחים אתדעתם מממון זה, הוי כאילו הוא הכהן היחיד בעולם, וממילא זכה בנכסים.

8. הריטב"א (קידושין נח"ב) גרס בסוגיין, "וקא סבר מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין".

ובשער המלך (אישות פ"ה,ו) מבאר, דסבר הריטב"א דלא איירי הכא בכהן, אלא בישראל שירש בהמה שחוטה, לענין ליטול פי שנים בטובת ההנאה שיש לו להחליט לאיזה כהן ינתנו המתנות.

וכיון ש"מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו", נוטל פי שנים בטובת ההנאה, אף על פי שישנם כאן מכירי כהונה.

9. הקשו התוספות, הרי בסמוך הגמרא מעמידה את הברייתא כדעת רבי, ובסוף פרק שני דקידושין סבר רבי דמתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמין?

ותרצו: א. תנא דהכא לא סבר כרבי אלא בהא

דבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו הנכסים ממילא. אך בדין "מתנות שלא הורמו" לא סבר כמותו.

ב. דוקא במתנותדרומת מעשר סבר דלאו כמי שהורמו דמין, כיון שאינן ניכרות. אבל מתנות ד"זרוע לחיים וקיבה" שהם ניכרות בגוף הבהמה, לכולי עלמא כמי שהורמו דמין.

ולפי זה מבואר מדוע נקט התנא דוקא זרוע לחיים וקיבה, ולא תרומת מעשר. כיון דבתרומת מעשר אכן לאו כמי שהורמו דמין. (רש"ש).

ובעליות דרבינו יונה כתב, דאף למאן דאמר "מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין", מכל מקום אין הכהן נחשב כמוחזק בהן. ורק בזרוע לחיים וקיבה, שהם ניכרים, נחשב כמוחזק.

ולפי דבריו אפשר ליישב קושיית המנחת חינוך (מצוה ת) על הרמב"ם (נחלות ג,ג) שפסק דבכור נוטל פי שנים בזרוע לחיים וקיבה, ולא הזכיר תרומות ומעשרות, ואילו בהלכות אישות (ה,ו) פסק דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין אף בתרומות ומעשרות?

ולפי דברי רבינו יונה הנ"ל אתי שפיר, דאף על פי שמתנות שלא הורמו כמי שהורמו, מכל מקום אינו נחשב כמוחזק רק בזרוע לחיים וקיבה, לפי שהם ניכרים.

10. הרשב"ם הוסיף וכתב, "ולא קרינן בהו בכל אשר ימצא לו". ומשמע, שכונתו לומר, דקושיית הגמרא היא מדין ראוי.

והקשה הקובץ שיעורים (שעג) מדוע נזקק הרשב"ם להגיע לדין ראוי, הרי כיון שקדשים

גבוה קא זכו".

פי שנים".

ומתרצת הגמרא: מדובר בקדשים קלים מחיים⁽¹¹⁾, ואלביא דרבי יוסי הגלילי, דאמר, ממון בעלים הוא לכל דבר, ואף לקדש בו אשה. ולכן הבכור נוטל בו פי שנים.

והיכן נשנו דברי רבי יוסי הגלילי:

דתניא בברייתא: נאמר בתורה (ויקרא ה, כא) "נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכיחש בעמיתו בפיקדון או בתשומת יד או בגזל..." ומכאן למדנו, התובע ממון מחבירו, וכפר בו, ונשבע לשקר, חייב להביא אשם גזלות.

ודרשינן מדכתיב "ומעלה מעל בה'", לרבות אם כפר בקדשים קלים של חבירו, שאף הוא מביא אשם גזלות, מפני שהן ממון בעלים. דברי רבי יוסי הגלילי.

עוד שנינו בברייתא לעיל: "הניח להן אביהן פרה מוחכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה, בכור נוטל בה

והוינן בה: השתא, מוחכרת ומושכרת דלאו ברשותא דמרה דידהו קיימא [אינה נמצאת ברשות האב], אמרת שקיל, [כלומר, נוטל בה פי שנים], רועה באפר מיבעיא? הא פשיטא שיטול בה פי שנים, שהרי אביו מוחזק בה?

ומתרצת הגמרא: הא קא משמע לן, דמוחכרת ומושכרת שבכור נוטל בה פי שנים, אינו נוטל אלא כשמוחכרת דומיא דרועה באפר.

דהינו: מה רועה באפר נוטל פי שנים, כיון דשבהא דממילא קא אתי, ולא מחמת טורח היתומים, שהרי לא קא חסרי בה מזונא, [לא הוציאו עליה שום מזונות, אלא אכלה מעצמה בשדה].

אף מוחכרת ומושכרת, אינו נוטל פי שנים קכד-א אלא בגוונא דשבהא דממילא קא אתי, דלא חסרי בה מזוני⁽¹²⁾.

ביה "ימצא לו", ולכן אין הבכור נוטל בזה פי שנים. ועיין עוד באור שמח (פרק ט מהלכות אישות).

קלים ממון גבוה הוא, לא שייכא בהם ירושה כלל, אפילו גבי חלק פשיטות, ולא רק בחלק בכורה?

ומתרץ, מצינו גבי מעשר שני, שאף על פי שממונגבוה הוא, מכל מקום היורש שבא לפדותו אף הוא מוסיף חומש. כלומר, שייכת בו ירושה. וטעם הדבר, כיון שגוף הדבר שייך לו אלא שדין הממון שבו הוא של גבוה.

וכמו שמצינו במסכת סוכה (לה) דלמאן דאמר לא בעינן דין ממון באתרוג, יכול לצאת יד"ח באתרוג של מעשר שני, אף על פי שממון גבוה הוא. וחשיב "לכם".

ואם כן אפשר לומר אף כאן, שגוף הדבר שייך לו, ושייכא ביה ירושה, אלא דלא קרינן

11. ברשב"ם מבואר שלאחר שחיטה אף לרבי יוסי הגלילי, משלחן גבוה קא זכו. אבל לדעת התוספות (בבא קמא י"ב) גם לאחר שחיטה, ממון בעלים הוא.

12. הקשה הרשב"ם, מדוע לא כתבנו רק "רועה בעפר", וממילא ידעינן דמוחכרת ומושכרת דומיא דרועה בעפר?

ותירץ, אלמלא כתיב "מוחכרת ומושכרת", היינו אומרים שכל מוחכרת ומושכרת לא